

INDICKÝ TEXTIL

ve sbírkách Náprstkova muzea

Zdenka Klimtová

NÁRODNÍ
MUZEUM

**NÁRODNÍ
MUZEUM**

INDICKÝ TEXTIL

ve sbírkách Náprstkova muzea

Zdenka Klimtová

NÁRODNÍ
MUZEUM

Praha 2022

Poděkování

Ondřej Crhák, Tereza Hejzlarová, Kateřina Hrušková, Božena Kliková, Markéta Klímová,
Blanka Knotková-Čapková, Jan Petránek, Dagmar Pospíšilová, Matěj Stahl, Jan Šejbl.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/19.I.d, 00023272).

Recenzenti: doc. PhDr. Blanka Knotková-Čapková, Ph.D.
PhDr. Tereza Hejzlarová, Ph.D.

Vědecký redaktor: PhDr. Dagmar Pospíšilová, CSc.

© **Národní muzeum, 2022**

Text © Zdenka Klimtová, 2022

Fotografie © Jiří Vaněk, 2022

ISBN 978-80-7036-735-3 (print)

ISBN 978-80-7036-736-0 (pdf)

OBSAH

ÚVOD	9
FORMOVÁNÍ SBÍRKY INDICKÉHO TEXTILU V NÁPRSTKOVĚ MUZEU	11
OBRAZOVÉ ZDROJE	15
Malby a fotografie	15
ZÁPAD	23
Indie: Gudžarát a Rádžasthán. Pákistán: Sindh	23
JIH A STŘED	65
Indie: Tamilnádu, Ándhrapradéš a Madhjadpradéš	65
SEVER	79
Pákistán a Indie: Paňdžáb, Džammú a Kašmír, Himáčalpradéš, Dillí a Uttarpradéš	79
Paňdžáb	79
Džammú a Kašmír	87
Himáčalpradéš	101
Dillí a Uttarpradéš	104
VÝCHOD	113
Indie: Západní Bengálsko a severovýchod. Bangladéš	113
ZÁVĚR	131
SLOVNÍČEK TEXTILNÍCH POJMŮ	133
EDIČNÍ POZNÁMKA	137
Prameny	137
Zkratky	137
LITERATURA	139
Nejčastěji použité sbírkové databáze zahraničních muzeí	144
RESUMÉ	147

ÚVOD

Soubor textilu z oblasti indického subkontinentu ve sbírkách Národního muzea – Náprstkova muzea zahrnuje kolem 740 sbírkových předmětů. Pocházejí z území dnešní Indie, Pákistánu a Bangladéše¹ z období od 19. století po současnost. Soubor je velice rozmanitý, což je dáno rozsahem území, z něhož textilie pocházejí. Rozdílné přírodní podmínky určují, jak se lidé oblékají, jaký textil používají v interiéru, kterým materiálům dávají přednost a jak je zpracovávají. Ve struktuře souboru se odrážejí národnostní, sociální a náboženská specifika, široká škála způsobů použití textilu v indickém prostředí, tvůrčí schopnosti zpracovatelů a zpracovatelek textilu, bohatství textilních technik a nepřeborný repertoár vzorů. Od prvních indických nákupů Otokara Feistmantela (1848–1891) do sbírek tehdejšího Českého průmyslového muzea uplynulo téměř sto padesát let. V průběhu času se do podoby textilního souboru promítaly dobové sběratelské preference a vkus a v neposlední řadě také možnosti návštěvníků Indie, kteří textil do muzejních sbírek přiváželi.

Námětem práce je představení souboru indického textilu ve sbírkách Náprstkova muzea. Publikace

nemá ambici stát se příručkou seznamující s indickou textilní tvorbou jako celkem. K dispozici, i když doposud ne v českém jazyce, je řada relevantních přehledových publikací. V posledních desetiletích a letech se rozvíjejí a postupně doplňují vynikající zdroje srovnávacího materiálu v podobě internetových databází světových muzeí.

Nabízela se otázka, jak téma členit. Původní představu řazení podle technik bylo potřeba opustit například vzhledem k tomu, že převažující součást souboru tvoří výšivky. Jak potom členit v celé práci samotné téma výšivek? Byla to právě struktura souboru, která nakonec vedla k řazení podle základních oblastí indického subkontinentu se záměrem představit každou z nich s jejich specifiky od přírodních po společenských tak, jak se promítají v různých podobách textilní tvorby. Práce se snaží sbírkový materiál představovat mimo jiné z hlediska dnes poměrně opomíjeného oboru znalectví, a poskytnout tak praktické informace zájemcům o textilní tvorbu obecně, zájemcům o indická tradiční řemesla a jejich současné uplatnění nebo například muzejním pracovníkům, jimž může v asijské části jejich sbírek pomoci identifikovat dosud nezařazené předměty.

1 Textilní památky ze Šrí Lanky v souboru zahrnuty nejsou.

FORMOVÁNÍ SBÍRKY INDICKÉHO TEXTILU V NÁPRSTKOVĚ MUZEU

Výčet osobností a institucí, které přispěly k rozšíření sbírky indického textilu v Náprstkově muzeu, byl rozsáhlý. Zaměřme se proto na nejvýznamnější mezníky. Pravděpodobně prvním přispěvatelem do souboru indického textilu byl Otokar Feistmantel (1848–1891), lékař, geolog a paleontolog zaměstnaný v letech 1875–1883 v Indickém geologickém průzkumu v Kolkatě. Vedle své činnosti v oboru sledoval indické umělecké řemeslo, korespondoval s manželi Náprstkovými a do Českého průmyslového muzea, jak zněl tehdejší název dnešního Náprstkova muzea, posílal a přivážel ukázky indické tvorby v širokém záběru od malby přes výrobky z kovu, kamene, dřeva, lakované práce a mnohé další.² Ačkoliv textil zřejmě nestál v centru jeho pozornosti, podařilo se ztotožnit padesát dva textilií, jichž je s největší pravděpodobností původcem.³ Soubor ukazuje tři základní roviny textilní produkce. Typicky se Feistmantelovi nabízely předměty určené lidem přicházejícím do Indie ze Západu nebo určené k vývozu především do Británie, například vyšívání práce z Kašmíru, lehké šály z Dillí nebo bílé výšivky *čikan*. Několik textilií z této kategorie, sloužících k dekoraci interiéru, věnoval Feistmantel své širší rodině a odtud se v průběhu

20. století formou darů nebo nákupů dostaly rovněž do sbírek Náprstkova muzea. Druhou skupinu tvoří ukázky indické produkce pro místní potřebu, oděvů nošených ve městech. To je například soubor mužských oděvů z bílého plátna⁴ nebo skupina ženských oděvů zdobených pozlátkovým potiskem,⁵ které byly patrně pořízeny v Kolkatě. Jako zaměstnanec geologického průzkumu měl Feistmantel příležitost procestovat málo navštěvovaná a odlehlá místa v horách východní Indie se zachovanou tradicí původní tvorby, zde se však zaměřoval spíše na šperky, jimž po celý svůj indický pobyt věnoval velkou pozornost. Podrobný zdroj informací nejen o Feistmantelově životě v Indii poskytují jeho deníky a korespondence s manželi Náprstkovými uložené v Knihovně Náprstkova muzea, jež podrobně zpracovala Dagmar Pospíšilová.⁶ Oba prameny obsahují cenné informace o nakoupených předmětech, o místě jejich získání, někdy doprovázené Feistmantelovými kresbami.

Dostupné literatury o indickém uměleckém řemesle nebylo na konci 19. století málo, produkci však sledovala z úhlu pohledu Evropana, z hlediska jeho vkusu nebo také ekonomických zájmů Britské Indie. Jednu z dodnes citovaných knih Feistmantel

2 Katalog Feistmantelovy sbírky včetně zpracování jeho deníků a korespondence: Pospíšilová – Klimtová 2011.
3 K problematice zpracování Feistmantelovy sbírky: Pospíšilová 2009.

4 Inv. č. 29428–29431.
5 Inv. č. 29432, 43543, 43544, 43558, 57043.
6 Viz pozn. 2.

1. Indické tanečnice s hudebníky, Indie, Rádžasthán, Džajpur, konec 19. století. Fotografie na papíře, 22 × 28 cm. Fotografie koupil Josef Kořenský na cestě kolem světa. NM – NpM, Sběrka historických fotografií, inv. č. 193.248.

se zjevným potěšením zmiňuje v dopise Josefě Náprstkové:⁷ „Píšete ve Vašem psaní, že Váš pan manžel mi chce zaslat jednu knihu, kde umění indické jest znázorněno v rytinách. To chci podotknout, jestli jest to Birdwood: Industrial Arts of India 1880 – to že již mám – koupil jsem ji zde 31. července a již jsem v té knížce pilně četl a snažím se bych podobné věci obdržeti mohl – a mám, jak pravím, ledakteré věci. Musí se ovšem pomyslet, že p. Birdwood vyobrazil jen to nejlepší, co v Londýně obdržeti mohl.“

Pokud zůstaneme u dobové literatury, byť vydané až po Feistmantelově návratu z Indie, je potřeba zastavit se u knihy T. N. Mukharjiho (1847–1919) *Art-Manufactures of India: Specially Compiled for the Glasgow International Exhibition* publikované roku 1888 v Kolkatě.⁸ Autor působil jako kurátor v Indickém muzeu v Kolkatě, v 80. letech 19. století spolupracoval na přípravě několika mezinárodních výstav a jeho katalog pro glasgowskou výstavu poskytuje asi nejucelenější dobový pohled na indické umělecké řemeslo včetně textilu, jeho materiálů a technik.

V katalogu výstavy svých indických sbírek uspořádané v roce 1884 si Feistmantel v oddílu „Látky tkané, vyšíváné, koberce atd.“ posteskl: „Výroba těchto látek děje se na mnoha místech a mnohé mají pověst světovou. Arciť platí opět to, co jsem dříve podotkl o šperkách: že ty nejlepší jsou nad míru drahé.“⁹ Podobně si nejspíš povzdechl mnohý zájemce o příspěvní do sbírek muzea, zvláště po roce 1948. Na druhé straně skromné možnosti českých indologů, dalších odborníků nebo cestovatelů přispěly k tomu, že se do sbírek dostávaly soudobé předměty určené pro běžnou denní potřebu, které do zahraničních muzeí cestu zpravidla nenacházely.

Pozoruhodným příspěvkem k rozšíření sbírky indického uměleckého řemesla byl dar *All India Handicrafts Board* (dále AIHB) předaný muzeu na sklonku roku 1957.¹⁰ Celý soubor zahrnoval 183 předmětů, mezi nimiž tvořil textil podstatný díl co do počtu i významu. Náprstkovo muzeum tak získalo například sindhský šál *abóčhiní* (obr. 18), baňdžárský ženský oděv (obr. 46–49) nebo bálúčarské sárí ze Západního Bengálska (obr. 78). Organizace AIHB založená v roce 1952¹¹ působila jako poradní orgán Ministerstva textilu, její činnost se však zaměřovala i na další odvětví uměleckých řemesel. Vůdčí postavou a první předsedkyní se stala Kamaladevi Chattopadhyay¹² (1903–1988). V období před získáním nezávislosti Indie především sociální reformátorka a aktivistka za práva žen po roce 1947 soustředila síly na propagaci, zachování a obnovu tradičních uměleckých řemesel. Byla to Kamaladevi Chattopadhyay, kdo velkorysý dar uměleckořemeslných výrobků předal československému velvyslanci v Indii Jiřímu Noskovi (1911–2003) na závěr výstavy, která část předmětů představila v Novém Dillí. Že šlo o významný počín, je zřejmé z pozornosti, kterou výstavě věnoval indický tisk.¹³ Například v deníku *The Statesman* uvádí autor, jehož identita se skrývá pod označením „od našeho uměleckého kritika“, že jde o dobrý průřez soudobým indickým uměleckým řemeslem, a dokonce vyjadřuje pochybnost, zda některé indické muzeum s výjimkou Muzea uměleckých řemesel podobně kompaktní výběr ve svých sbírkách má.¹⁴ Jaký byl k darování důvod? Původně snad měly ukázky uměleckého řemesla obohatit indickou sekci plánované pražské výstavy *Asie*. Nakonec však byla

7 Otokar Feistmantel Josefě Náprstkové, 10. 11. 1880, Calcutta, ANpM, fond Vojta Náprstek, karton 28.

8 Mukharji 1888.

9 Feistmantel 1884a: 109–110.

10 V popiscích k ilustracím je zde uváděn rok získání 1958, kdy byly předměty zapsány do sbírek muzea.

11 Činnost ukončena roku 2020.

12 Jména mezinárodně známých osobností jsou v textu uváděna v anglické transkripci.

13 Výběr z indického tisku: Dokumentace výstavy Indie 1958, NM – ANpM.

14 Tamtéž, výstřižky z tisku, *The Statesman*, 17. 12. 1957.

v březnu 1958 v hlavní budově Národního muzea na Václavském náměstí otevřena výstava *Indie, lidové výrobky a umělecká řemesla*. Pozvánka k zahájení reprodukuje grafiku Bhattacharji Chittaprasada¹⁵ (1915–1978), v Československu propagovaného, ač tehdy v Indii málo známého umělce, jehož tvorbě se teprve v posledních desetiletích dostává mezinárodní pozornosti.¹⁶ Pro tehdejší dobu a muzejní provoz je příznačné, že po premiéře v Národním muzeu se výstava představila ještě téhož roku v Závodním klubu Závodů Vítězného února v Hradci Králové ve Stalinově ulici.

Indolog, religionista a etnolog světového věhlasu Otakar Pertold (1884–1965) se věnoval především akademické činnosti. Indii a Šrí Lanku poprvé navštívil v letech 1909–1910. Od roku 1919 přednášel na Univerzitě Karlově, kde se v roce 1927 stal zakladatelem a prvním profesorem katedry srovnávací vědy náboženské. Patřil mezi první členy Orientálního ústavu, působil v redakční radě *Archivu orientálního*, byl zvolen členem České akademie věd a umění.¹⁷ Akademickou dráhu přerušil mezi lety 1920 a 1923,

kdy působil jako první československý konzul v Bombaji. Sbírkou indického umění a uměleckého řemesla včetně textilu pocházející z doby jeho diplomatické mise, čítající devadesát devět položek, daroval Náprstkovu muzeu v letech 1961 a 1962. Cenný je už samotný Pertoldův soupis s uvedením místa a doby získání darovaných předmětů.¹⁸ Na kolekci textilu je zřejmá Pertoldova poučenost a zájem, typickými ukázkami dokumentuje tvorbu různých oblastí Indie, různorodost technik a motivů. Z hlediska dosavadní struktury náprstkovské kolekce bylo cenné především obohacení o dosud málo zastoupené *kalamkárí*, techniku kombinující tisk a malbu na plátně (obr. 41, 43 a 44).

Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století přinesla díky aktivitě kurátorky indické sbírky Hany Knížkové velké rozšíření souboru, a to především o tradiční textil západní Indie včetně interiérového, tehdy se zformoval například reprezentativní výběr vyšívacích závěsů *tóran* a *čákel* (obr. 20–26). Po roce 2000 se soubor dále rozšiřuje, podstatný byl nákup z roku 2012 s významnými západoindickými výšivkami, oděvy vzorovanými rezervou v technikách *patóly* a *bandhaní* ze stejné oblasti nebo paňdžábskými vyšívanými šály *phúlkárí*.

15 Bhattáčárja Čittaprasád.

16 Více o umělci a jeho kontaktech s Československem: Wille 2019; Wille 2020.

17 <http://www.libri.cz/database/orient/search.php>, heslo Otakar Pertold, dostupné 16. 5. 2022.

18 NM – NpM, Sbírková dokumentace, složka Pertold, č. j. 921/62.

2. Obchodník s látkami. Indie, Tamilnádu, Tiruččirappalí (?), malba ve stylu Východoindické společnosti, kolem roku 1860. Barvy na slídě, 10,7 × 15 cm. Koupě, soukromá osoba, 1962. NM – NpM, inv. č. A1609.

OBRAZOVÉ ZDROJE

MALBY A FOTOGRAFIE

Dva zdroje dokumentující podoby dobového indického textilu poskytují ve sbírkách muzea malby a fotografie. V případě maleb z 19. a ateliérových fotografií z 19. a počátku 20. století je však potřeba mít na zřeteli, že realitu upravují s ohledem na představy předpokládaného příjemce, většinou vsmakem vybaveného západního zákazníka.

Z indických maleb 19. století ve sbírkách muzea odráží realitu způsobem a měrou odpovídající době vzniku žánr označovaný jako „malby ve stylu společnosti“,¹⁹ jíž je míněna Britská Východoindická společnost. V současné době se termín stále používá pro malby vytvářené indickými umělci hlavně pro potřeby Evropanů²⁰ a odpovídající jejich vkusu. Ačkoliv malíři nepracovali ve stejném duchu, společná byla snaha o vytvoření hybridního stylu, který oslovoval Evropany působící v Indii. Ty zaujala jinakost oděvů, dopravních prostředků, řemesel nebo přírody. Malby pak schraňovali jako suvenýry, podobně jako tomu později bylo s pohlednicemi a fotografiemi. Oblíbené náměty se reprodukovaly ve více centrech, takže například u malby na slídě (obr. 2)²¹ bychom mohli kromě vzniku v jihoindickém Tiruččiráppalí uvažovat i o Patně nebo Váránasí. Do „stylu společnosti“ se zařazují malby na papíře, na slídě, miniatury na

slonovině a podle některých autorů také podmalby na skle. K nejoblíbenějším námětům patřily obrázky řemeslníků a dalších profesí. Malby vybrané z početného souboru v Náprstkově muzeu ilustrují nebo doplňují informace o způsobech zpracování, typech nebo vzorech textilu v 19. století. Nápis na malbě (obr. 3) identifikuje muže jako krejčího. Pohled na muže sešívajícího jednoduchý plátěný předmět mohl být pro tehdejšího evropského návštěvníka překvapivý. Ukazuje na to zmínka v dopise Otokara Feistmantela Josefě Náprstkové, kterou napsal ve druhém roce svého indického pobytu do seznamu předmětů posílaných do muzea: „Č. 19 obsahuje několik kusů vyšívání na plátně, přičemž je to zřejmé, že jest to vše mužská práce. V Calcuttě nemáme šičku [?] a podobné jako u nás ve městech [...]. Zde šije, vyšívá atd. mužská ruka. [...] Každý muž, každý sluha zašívá si vše sám, šije si menší věci jako kalhoty, kazajky atd. sám.“²² Ve Feistmantelově korespondenci se podobný postřeh objevuje opakovaně, o obecné platnosti sdělení v poslední větě lze však pochybovat.

Indický textil dokumentují ve sbírkách Náprstkova muzea fotografie, jež jsou součástí rozsáhlého souboru obsahujícího pozitivy, negativy a diapositivy na skleněných deskách, systematicky zpracovávaného a zpřístupňovaného formou databází a odborných publikací.

19 Angl. *Company school* nebo *Company painting*.

20 Ve 20. století se používání termínu *Company school* rozšířilo na malby v tomto stylu z Barmy a Šrí Lanky. Archer 1992: 11.

21 Srv.: Victoria and Albert Museum, London, <https://collections.vam.ac.uk/item/O431182/a-cloth-seller-painting-unknown/>, inv. č. 08090:12/(IS), dostupné 15. 7. 2022.

22 Otokar Feistmantel Josefě Náprstkové, Calcutta, 1. 12. 1876, NM – ANpM, fond Vojta Náprstek, karton 28.